

Elles als ajuntaments: pioneres en la política local

El vestit blanc de l'anarquista

Maria Banal Pineda, primera regidora a l'Ajuntament de Banyoles el febrer del 1937

Text > **GEMMA BUSQUETS ROS**, periodista

Fotos > **ARXIU MIQUEL TALLADA BANAL**

Sempre li havia agradat aquell vestit blanc, tot i que assegurava que no era el més bonic que s'havia cosit perquè, com totes les noies criades en una dictadura, la de Primo de Rivera, havien d'aprendre més costura que lletra. Així, les tardes les passava a ca la Sisqueta, just davant de Can Racó, al número 3 del carrer de Baix de Banyoles, on la Maria Banal Pineda havia nascut l'1 de setembre del 1917. Excel·lia amb l'agulla i el didal i també amb els patrons i les teles. I tot i que la modista, amb les tardes acumulades, s'havia perfeccionat en el tall, era especial aquell vestit blanc i primaveral, vaporós però amb mesura, amb un escot rodó, gens pronunciat, només prou per incloure el detall, el d'un coll amb llaç, que no era tibet com el d'un regal, sinó nuat com si es volgués desfer; com si així vestida es desnuessin les preocupacions i les obligacions es

Formava part de la Unió de Dones de Catalunya i es va ocupar de l'avitallament dels refugiats

>> *Maria Banal vestida de núvia.*

relaxessin. Per arrodonir l'elegància, es va calçar les mercenetes blanques amb les puntes negres dels diumenges. No era la núvia; ella es casaria de negre, com era costum als anys quaranta, amb Lluís Tallada, un militant d'Esquerra i barber d'Anglès que va conèixer al Seminari de Girona, quan tots dos estaven empresonats. Però aquell dia es va vestir de núvia per ser fotografiada a casa del retratista professional, com a record d'un moment especial, i és aquesta la imatge que quedarà per sempre d'una obrera de la fàbrica de les Saques, afiliada a la CNT i que el destí, capritx històric, va convertir en la primera dona regidora a l'Ajuntament de Banyoles l'1 de febrer del 1937.

Va ser quan el regidor Ricard Barberbas va dimitir del càrrec perquè la seva lleva havia estat cridada a files, i la CNT va designar com a substituta una noia de dinou anys, portaveu sindical de les Saques, on treballava com a teixidora. Amb la guerra, la fàbrica de jute de la família Gimferrer, coneguda com «les Saques», es va col·lectivitzar i el germà de la Maria, Josep Banal, també treballador de la fàbrica més important de Banyoles, va formar part del consell d'empresa, juntament amb altres obrers. Les diferències també es van traslladar a casa. Maria Banal es va syndicar per defensar els drets laborals; va ser a la fàbrica on va prendre consciència política. Va ser una anarquista amb prou pes a la CNT local perquè assistís a l'enterrament de Bonaventura Durruti, el 23 de novembre del 1936. La impressió d'aquella ciutat dels prodigis que plantava cara al feixisme cridant a les barricades, apilant sacs i fent desfilar noies amb granotes blaves i màusers a l'espatlla era, per a una noia de comarques que passejava per la Rambla, la imatge d'un cap i casal «negre» i «polsós». Adscrita a la Comissió Municipal d'Assistència Social, Maria Banal formava part de la Unió de Dones de Catalunya i es va ocupar de l'avituellament dels refugiats, sobretot de les dones i els infants. El convent de la Divina Providència, requisat, es va convertir en el magatzem de queviures. També cosien roba per als soldats del front.

Dos joves amb motxilles vinguts d'Alacant van demanar fer nit a Can Racó

«Les dones de Banyoles sabem votar.» Amb aquesta afirmació tan contundent, el titular del setmanari *El Lluidador* publicat el 9 de desembre del 1933 rebatia els arguments, tant de dretes com d'esquerres, en relació amb el sufragi femení, que es va exercir per primera vegada a les eleccions al Congrés del 19 de novembre del 1933. «[...] Es creien que les dones de Banyoles érem totes rates de sagristia. Anaven errats, i les dones podem anar soles.» Ho signava Meliu de les Saques, un pseudònim, però amb una veu de dona pionera, l'altaveu d'un feminisme anestesià, inexistents en un poble de minyones i menestrals, clos com les supersticions de què s'han fet llegendes. El 1933, Maria Banal tenia setze anys i a Can Racó la vida sindical era molt present. La seva mare, Maria Pineda, vídua de Narcís Banal, que era mestre d'obres i havia

mort d'accident construint Can Trull, s'havia tornat a casar amb Joan Tarrats, dirigent del Sindicat Agrícola, home de caràcter i seriós, que es feia respectar. La família Tarrats tenia camps, sobretot de fruiters. A l'inici de la guerra, Tarrats va

ser un dels cinc tinentes d'alcalde. El padrastrastre també era el campaner del monestir i ni l'argument de «ser home de missa» el va salvar de ser afusellat, un cop acabada la guerra. Els mesos que va passar a la presó Maria Banal formen part de la repressió a una família amb víctimes al front: el cunyat, Josep Reig Mayoles, va morir a la batalla de l'Ebre el 20 de novembre del 1937.

En aquell temps d'incertesa entre la derrota i el pitjor que havia de venir, en què el roig i el negre s'afegien a les feixes de les utopies perdudes i es retiraven pel camí cap a França, Maria Banal va continuar ferma en el blanc de cor. Dos joves amb motxilles vinguts d'Alacant van demanar fer nit a Can Racó. Les tres dones de la casa, la mare i les dues filles, els van donar sopar i els van pujar a les golfes, on van dormir entre els sacs de blat de moro. L'endemà ja no hi eren, però la Maria es va trobar, entre els sacs, tres pistoles. Decidida, va omplir un sac de préssecs, hi va amagar les armes i se'n va anar a l'estany. Entre el llot, les aigües rovellades, encalmades i mudes guarden el secret.

>> Banal quan era regidora a l'Ajuntament de Banyoles.

>> Amb Lluís Tallada el dia del seu casament.

Elles als ajuntaments: pioneres en la política local

L'actriu llibertària

Teresa Pons Tomàs, primera regidora a l'Ajuntament de Salt el 19 d'octubre del 1936

Text > GEMMA BUSQUETS ROS

Fotos > ARXIU JAUME PRAT PONS

Una peça de roba és una declaració d'intencions. I per a Teresa Pons Tomàs, ho van ser els pantalons. La seva amiga i companya de fàbrica Lola Abel, que més tard va ser també cunyada seva perquè es va casar amb el seu germà Jordà, li deia que era una «moderna». Perquè entre les treballadores dels telers de la fàbrica Coma Cros del veïnat de Salt, no era una peça d'ús freqüent durant les hores que havien de passar davant l'ordidor; més aviat ho eren les bates. La Teresa encara no ho sabia, però va ser una pionera. Nascuda el 10 d'abril del 1911 al domicili familiar del número 18 del carrer de la Indústria, conegut com el carrer dels Divuit Duros, era la tercera dels quatre germans de can Clarà. Per arrodonar la setmanada, a més dels torns als telers, anava a rentar la roba de Can Pous, que tenien una botiga de queviures. Va ser en Jordà qui li va fer descobrir el gust per nedar: a l'aigua del Ter, a l'estiu, hi feien quatre braçades. Portava pantalons i, a més, era nedadora. Sí que era una «moderna». I encara una tercera característica, per arrodonar tanta *modernitat*: es va apuntar al Centre Obrer Cultural La Floreal per formar part de la companyia de teatre Arte y Amor. Per la Festa Major del 1929, van representar *La mare* de Santiago Rusiñol, però va ser amb

>> Teresa Pons acostumava a dur pantalons en una època en què no eren una peça d'ús habitual entre les dones.

>> A l'estiu, Pons es banyava sovint al Ter.

Terra baixa d'Àngel Guimerà que van aconseguir un èxit força notori, ja que van fer una petita gira. Va ser al teatre on la Teresa, de tarannà independent, va entrar en contacte amb les Joventuts Llibertàries, la branca juvenil de la CNT-FAI. La reputació de la companyia teatral saltenca va arribar també a les pàgines de la publicació *Solidaridad Obrera*, que el 8 de gener del 1936 en va fer la crítica següent: «Iniciaron esta nueva etapa teatral con el drama de ambiente antiguerrista titulado *El poble no vol la guerra*, el cual fue interpretado impecablemente en todas sus partes. Tres obras llevan representadas: tres nuevos éxitos apuntados en su haber. Sirvan éstas de estímulo para que no cejen en el cultivo de un arte que tanto educa y ennoblece». A La Floreal, la Teresa va conèixer qui es va convertir en el seu company de vida: Salvador Piñol Catalán, un dels homes forts de l'anarquisme a les comarques gironines. Enviudat el 1935 de la seva dona anterior, Àngela Peracaula, tenia dues filles a càrrec seu: Àngela i Llibertat.

Què feia la Teresa el 18 de juliol del 1936? Com a militant de la CNT, va participar activament en la vaga a la Coma Cros de finals de juny i principis de juliol. Molt probablement el dia que tot va començar era a La Floreal, amb altres membres de les Joventuts Llibertàries, escoltant la ràdio, pendent del que passava al Marroc. Hi ha una fotografia de la Teresa d'aquells primers dies davant d'un cotxe, segurament requisat. No va vestida de miliciana, sinó que s'ha endiuenjat,

amb un vestit blanc però amb el barret frigi. Està acompanyada de dos nois i una noia. Es van voler fotografiar per encapsular un moment important de la història. Eren membres del Comitè Antifeixista de Salt. Durant la guerra, a la rereguarda, la vida havia de continuar. Per això, el 13 de setembre de 1936, la companyia teatral Arte y Amor va representar l'obra *Sublimitat*, d'Òscar Vanderver, al Teatre Municipal de Girona. Un mes després, Teresa Pons i Tomàs es va convertir en una pionera en esdevenir la primera dona regidora de Salt. Així consta en l'acta de constitució del Consell Municipal de la vila de Salt del 19 d'octubre de 1936. El nou Ajuntament estava format per disset membres: onze de la CNT, entre els quals figurava la Teresa, i sis del Centre Republicà d'Esquerra. L'última vegada que el nom de Teresa Pons apareix en el llibre d'actes de l'Ajuntament és el 20 de novembre del 1936. Va continuar vinculada al teatre i a la Coma Cros, que s'havia col·lectivitzat, però va deixar la vida política després de poc més de dos mesos en el càrrec, i va dimitir com a regidora al desembre, per ocupar-se de les filles del seu company i de la vida domèstica. Piñol era un líder sindical, anava armat amb pistola i coordinava accions amb altres comitès antifeixistes de la demarcació... Teresa Pons portava pantalons i era una moderna, una actriu llibertària, obrera i militant, però era una dona, al capdavant. I com a dona era la que s'havia de quedar a casa. La revolució, per a les dones com la Teresa, encara no havia començat.

El teatre va continuar sent la seva via d'expressió personal. L'estiu del 1937, la companyia Arte y Amor va participar en diferents vetllades benèfiques pels hospitals de sang destinats al front que es feien a La Floreal i al Teatre Municipal de Girona. En l'actuació que van fer el 16 de juliol del 1937, el crític va destacar el paper de la Teresa en un sàinet barceloní titulat *Un milioniari del Putxet*. En temps de guerra, calien comèdies per sobreviure.

Aquella generació va perdre, però, les ganes de riure. I amb la implicació activa d'en Piñol en aquella utopia revolucionària, el febrer del 1939 va travessar la frontera embarassada, seguint el calvari de milers de republicans. Dins la maleta, les quatre coses imprescindibles i un regal de comiat

dels amos de Can Pous: una camisa de dormir. L'Alina, la filla de la Teresa i en Piñol, va néixer el 16 de juny en una cambra del vell Hotel des Colonies de la ciutat bretona de Vannes. La petita Alina, però, no va sobreviure a les condicions deplorables que els tocava viure als exiliats «allotjats» en una de les naus atrotinades de l'antiga fàbrica de conserves Le Potager, del port de Le Palais, a l'illa de Belle-Île-en-Mer. Piñol es va retrobar amb la Teresa i les seves dues filles al camp de Brens, gràcies a la Creu Roja. A finals del 1941, la Teresa i en Piñol van llogar una vella casa al poble de Durfört e la Capeleta, a vint quilòmetres de Montalban. Va ser l'inici d'una vida junts, menuda i feliç, amb el naixement dels seus dos fills, François, el 1942, i Georges, el 1944. Piñol es va morir a l'hospital de Tolosa l'11 de març del 1947. A Montalban, sola, amb quatre fills i trenta-sis anys, la Teresa va tirar endavant, amb la vitalitat i l'empenta de totes les dones pioneres; aquesta va ser la seva revolució. Mai va tornar a Salt ni a fer teatre. Va morir el 4 de desembre del 1988.

>> Pons durant l'època en què formava part de la companyia de teatre Arte y Amor.

La Trabucaire alemanya

Melitta Franz Guettner, primera dona regidora a l'Ajuntament de Llagostera, l'octubre del 1937

Text > GEMMA BUSQUETS ROS

Fotos > ARXIU FAMILIAR DE MELITTA FRANZ GUETTNER

Va requisar un camió ple de taronges. En nom de l'Ajuntament, del qual era regidora des de l'octubre del 1937. Tenia càrrec de l'assistència social. Era menuda, eixuta físicament, nerviüda; una molla d'acer, que va marxar d'Alemanya per treballar a la fàbrica de rellotges Müsler Wessler, a Llagostera. Al padró municipal de l'any 1924 consta que Melitta Franz té dinou anys, és rellotgera de professió i «transeün-te», una condició legal amb la qual es deixava constància de la seva situació d'emigrada.

Hi havia una guerra i hi havia fam. Decidida, va aturar aquell camió. Molts anys després, d'aquella anècdota que s'explicava a les reunions familiars, la neta gran de Melitta Franz, Melitta Ximena Calvet, n'aprendria una paraula, *trabucaire*, en una llengua, el català, que a Xile li sonava a fantasia; la llengua que teixia els relats de la República, de la utopia. La Trabucaire. Així es referia l'avi Pepitu Calvet a la seva dona, aquella noieta amb caràcter, de tarannà molt germànic, que per amor va deixar la fe protestant per, oficialment i «per obligació», ser catòlica.

Nascuda l'any 1905 a la localitat alemanya de Pethau, a Saxònia, era

>> Melitta Franz, primera dona regidora a Llagostera.

la gran dels quatre fills de Gertrud, mestressa de casa, i Franz, ferroviari. Era una adolescent quan, després de la Gran Guerra, va aprendre que una poma mig podrida és una poma mig bona. La Trabucaire, però, tot i perdre dues guerres, mai va ser una vençuda. La seva mare Gertrud, que havia volgut que la seva filla gran portés el mateix nom que una heroïna dels fulletons amb els quals somiava de jove, li va ensenyar que les protagonistes de la història no són vailetes bledes. Les heroïnes de la història són joves netes que la vida ha espavilat a base de pomes *mig bones* mentre es fan càrrec dels germans —Johanna, Lisel i Frank, en el cas de Melitta— i es guanyen el jornal a la fàbrica. Mentre va aturar aquell camió a la carretera de Llagostera, la Melitta va pensar en les pomes *mig bones* que prenia dels mercats alemanys quan la fam era el motor de tot.

A Llagostera, la Melitta va aprendre català, a ballar sardanes, i va conèixer l'amor. Amb en Pepitu feien excursions fins a la platja; a saludar el cavall Bernat, a Platja d'Aro. Eren els estius d'abans que tot canviés, quan compartien també un ideal: el que projectava la República, com un mirall resplendent. Van fer-se militants: en Pepitu a Esquerra i la Melitta al Partit Socialista. No es consideraven rivals polítics, sinó complementaris. Va ser una decisió molt pensada. Al cap de poc temps de casar-se, van tenir un fill: en Josep. La Melitta mantenia el vincle amb la família a Alemanya, i feia un llarg trajecte en tren perquè el seu fill tingués contacte amb els avis materns. Als carrers alemanys, en Josep sentia parlar de *Weimar, república i crisi econòmica*, però l'àvia Gertrud també li insistia que jugués amb tots els nens, fossin catòlics, jueus... «Tots som fills de Déu», li assenyalava la Gertrud, que tenia una gran fe cristiana.

En una de les últimes visites a Alemanya, aturat el tren a Tuttlingen, la Melitta es va adonar que les coses havien canviat: els passatgers provinents del sud no hi eren benvinguts, i van ser retinguts durant un mes i mig, amb l'excusa d'una quarantena. El petit Jo-

sep també ho notaria amb els amics del carrer, que ja no voldrien jugar amb ell; lluïen un braçal negre. És un dels records més agres, abans del 1939.

Durant la retirada, en el camí que els hauria de conduir a Argelers, la Melitta i el seu fill Josep van tornar a Llagostera. Desfer el trajecte era córrer un risc. Per compromís o seguint alguna ordre del partit, va deixar el nen amb una ve-

ïna i es va encaminar cap a l'Ajuntament, per esperar-hi les tropes franquistes. No era un acte de rendició. Era quedar-se fins al final. Es van sentir les botes feixistes, retronant. La Melitta va saludar els militars i els va fer entrar a l'Ajuntament per verificar els llibres de

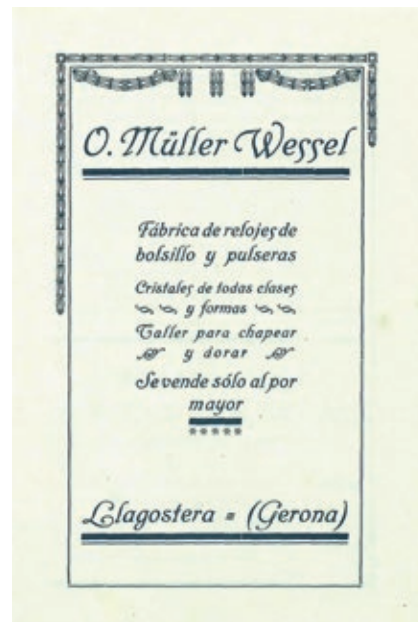
comptabilitat: «Diuen que els republicans han robat. En aquest Ajuntament no s'ha desviat ni un cèntim de peseta. Poden comprovar-ho. Jo mateixa he verificat sempre, dia a dia, tota la comptabilitat, amb el màxim rigor...». Amb els seus ulls d'un blau celeste i el seu cabell clar, amb l'audàcia del gest i amb la sort que la va acompanyar en aquell moment, el militar es va limitar a apartar-la, i li va ordenar que marxés.

El poema del *Winnipeg*

La neta gran, Melitta Ximena Calvet, escriu exactament les paraules que, al consistori de Llagostera, va pronunciar aquella dona d'actitud germànica,

>> Melitta Franz, que va néixer a Pethau, a Saxònia, el 1905.

>> Programa de la Festa Major de Llagostera del 1925, amb l'anunci de la fàbrica de rellotges on treballava la Melitta.

sentenciosa, la qual, un cop a França, es va retrobar amb el marit, Pepitu Calvet. La família es va poder embarcar, amb dues mil persones més, al *Winnipeg*. El poeta Pablo Neruda, aleshores cònsol de Xile a París, va fer mans i mànigues, a principis d'agost del 1939, per noliejear aquell vell vaixell de càrrega del port de Pauillac, a prop de Bordeus, per als republicans espanyols, en direcció a Valparaíso. Es diu que Neruda va considerar el *Winnipeg* el seu millor poema.

La Melitta neta no té fotografies amb l'àvia Melitta, juntes, a Xile. Ho va cremar tot l'11 de setembre del 1973, quan van matar Salvador Allende. Feia anys que els avis catalans havien tornat a Llagostera. Com l'àvia, la Melitta neta, professora d'idiomes a la universitat, pensava que si es quedava a Xile, plantaria cara a la dictadura de Pinochet; marxar era com reconèixer que havien guanyat. El marit, Ariel, havia desaparegut, i el seu fill era molt petit. Va aguantar-hi un any. Es va vendre la nevera i el cotxe, i va aconseguir un passatge al *Donizetti*. Va escriure als avis, a Catalunya. A en Pepitu i a la Melitta els va remoure de nou la història. La guerra s'havia acabat, però no del tot: Franco encara era viu. L'exili és circular. Melitta Ximena Calvet Tàpia, neta d'exiliats republicans i exiliada xilena a Catalunya, manté la memòria viva de la Trabucaire alemanya.

El poder del davantal

Àngela Clos Batlle, primera regidora a l'Ajuntament de Palafrugell, nomenada el 17 d'octubre del 1936

Text > GEMMA BUSQUETS ROS

«**L**a nostra columna fins ara ha sigut destinada a fer guàrdies i jo no he fet més que cosir, rentar i cuinar i ajudada per altres, però no em desanimo perquè crec que aviat podré fer altra cosa més per a la causa. Tinc la impressió de què nosaltres entrarem en combat quan hàgim ocupat Belchite, per l'altre costat.» L'Elisa Clos Batlle tenia només vint-i-dos anys quan, des del poble d'Azaila, a Terol, al front d'Aragó, va escriure aquesta lletra, que data del 26 de setembre del

1936 i que va publicar el diari *Ara* de Palafrugell. L'Elisa Clos Batlle és un nom en una llista, una de tantes que al final de tot, quan ja no es va poder «fer altra cosa més per a la causa», es va embarcar cap a Mèxic. Per entrar al país, va tenir el mateix número de visat que el seu marit, Teodoro Canals Codina. Quan semblava que tot s'havia de guanyar, i animada per la seva germana gran, l'Àngela, amb qui es portava tretze anys i a qui considerava amb orgull «la millor amiga», va narrar a la premsa palafrugellenca les seves

vivències de miliciana, lamentant-se d'una actuació «passiva» quan ja havia passat gairebé un mes des que havien sortit de Barcelona.

L'Àngela Clos Batlle (Cantallops, 1887 - Caracas, 1988) sabia molt bé què era dur el davantal. Indissoluble a la figura femenina, les dones com ella poques vegades se'l treien. L'Àngela, morena i menuda, amb cara seriosa, de qui ha viscut molt i s'ha fet respectar, el porta posat, d'un blanc immaculat, en la fotografia de grup, amb altres exiliats —les famílies Guasch, Deulofeu, Sabater i Gou—, a Saint Cosme de Vair, al País del Loira, a principis del 1939.

Nascuda a Cantallops el 1887, era una anarquista que es feia entendre amb el francès que havia après amb les monges de Sant Josep de Cluny que s'havien instal·lat a Agullana, fugint de les dificultats de la república de la llibertat, la fraternitat i la igualtat. A Agullana s'hi havia establert Rosa Batlle, mestressa de casa —o sia, també amb el davantal sempre posat—, i Pere Clos, ramader. Eren els pares de l'Àngela i de l'Elisa, i de dues germanes més: la Margarita i la Rosita.

Casada amb Ramon Gou Tornafoch, l'Àngela va tenir a Agullana el seu fill, en Pere. El 1926, en la puixança de la indústria surera, van decidir emigrar a Palafrugell. A Can Mario tampoc no es treia el davantal, ni a casa, amb dos infants per pujar, en Pere i la Rosa, la filla petita, delicada de salut. L'Àngela devia posar l'olla al foc abans de marxar, en un horari laboral de dilluns a dissabte, de vuit a dotze i de dues a sis de la tarda. Al

>> Àngela Clos al seu quiosc de venda de premsa a Caracas (Veneçuela), amb la seva filla, Rosa Gou Clos, i la seva jove, Gisèle, el juliol de 1967. (Foto: ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL. COL·LECCIÓ MICHEL LE RESTE GOU.)

>> Socis de la barraca d'en Patlleri, al costat de llevant de Tamariu, l'estiu de 1930. L'Àngela Clos és a la primera fila, la primera d'esquerra a dreta, asseguda a terra, i al seu costat hi ha el seu marit, Ramon Gou. (Foto: ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL. FONTS FÈLIX FREIXAS GICH.)

migdia hi abocava els fideus, i a tornar-hi. Al so de les màquines fabrils i de tot el que implicaven, van néixer també la militància, el sindicalisme, l'anarquisme i l'afiliació a la CNT. I pel seu caràcter, per la seva manera d'expressar-se, l'Àngela es va guanyar el respecte dels companys.

En un míting de la CNT i la FAI celebrat el 22 d'octubre del 1936, «la companya Àngela Clos» hi va ocupar la presidència. Feia just una setmana que havia estat nomenada consellera municipal, regidora. Era la primera dona a ocupar el càrrec a l'Ajuntament de Palafrugell, i la primera, per qüestió de dos dies, a totes les comarques gironines. Així la recordarà la història. La primera i amb el davantal posat. En el míting, l'Àngela no va parlar. Sí que ho va fer Nativitat Mulet, la secretària de Propaganda de la SIA, la Solidaritat Internacional Antifeixista, emmirallant-se amb altres dones en lluita, des de les russes fins a les Bàrbars, les defensores de Girona durant la Guerra del Francès. Mulet va parlar dels deures i sacrificis de les dones a la rereguarda.

Quan va morir l'alcalde republicà Josep Sagrera Corominas, conegut com el *Mestre Sagrera*, l'Àngela Clos va escriure un obituari a l'*Ara* de Palafrugell, el 10 de febrer del 1934, en

«nom de totes les obreres palafrugellenques», i hi va destacar una lluita compartida i la seva memòria com a «timó de la nostra lluita constant»: «Els teus enemics són també els nostres: a tu, et feren mofa fins més enllà de la mort perquè eres un home bo. A nosaltres que som dignes també ens en fan cada dia amb la seva mitja rialla burlesca quan passem vers la fàbrica o el taller el cos feixuc pel treball corrent». Sagrera va ser empresonat durant la dictadura de Primo de Rivera, i la seva acadèmia, sancionada.

Durant la guerra, l'Àngela Clos va formar part de la comissió de sanitat i assistència social. En una de les seves primeres intervencions en el ple, l'octubre del 1936, va denunciar la manca de matèria primera, llana per fer peces d'abrigar per al front, quan s'instava les dones palafrugellenques a intensificar la producció de jerseis. Havia llegit a *Solidaridad Obrera* que s'oferien cinc mil quilos de llana per confeccionar peces d'abrigar per als combatents. L'Àngela també va formar part de la comissió de cultura, la qual havia de gestionar les escoles religioses que havien estat comissades o la biblioteca popular, que s'havia d'inaugurar el juliol del 1938. S'organitzaven recaptats per recollir fons, especialment queviures i productes necessaris per

als soldats del front: xocolata, galetes, colònia, mistos, espelmes...

El marit, Ramon Gou, feia poc que havia mort al front quan a l'Àngela li van demanar que parlés en públic en un míting, en un d'aquells viatges amb camió al front per portar el material als soldats. L'Angeleta —que era com Rosa Laviña, modista llibertària, es referia a qui era el seu model, el seu referent, un mirall, amb davantal— es va veure incapaç de parlar; es va emocionar. «Jo li tenia molta admiració perquè sempre prenia la paraula al Sindicat i parlava sense cap complex. Però aquell dia em va dir que ho sentia molt, però feia vuit dies que el marit era mort... "Al veure aquests nois al davant no podré dir res"», va explicar Rosa Laviña a la historiadora Concepció Saurí al llarg de molts estius i de moltes trobades. Va ser el primer cop que va pujar a la tarima, escenificant un relleu. Només va poder dir «Companys i companyes...!». Els aplaudiments van fer el fet.

>> Acta del Ple, del 17 d'octubre de 1936, que forma part del llibre d'actes del Ple del setembre de 1935 al novembre de 1936 (foli 177 revers), i en què consta la signatura de la regidora Àngela Clos. (Foto: ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL. FONTS AJUNTAMENT DE PALAFRUGELL.)

La casa de les ànimes

Vicenta Vidal Roca, regidora suplent per la Coalició Republicana d'Esquerres a les municipals del 1934 a Cassà de la Selva

Text > GEMMA BUSQUETS ROS

Fotos > ARXIU DE NEUS HERAS

Quan la Vicenta Vidal Roca va néixer, el 21 de setembre del 1889, el seu pare Francesc Vidal Saló, empresari surer i alcalde de Cassà de la Selva entre el 1899 i el 1902, va fer pintar al sostre de l'habitació de la nena una volta del cel en la qual el blau de l'horitzó obria esclatxes entre uns núvols blancs i flonjos i les orenetes buscaven el seu camí. Només hi faltaven els àngels. Massa divins per a un *homenot* taper i maçó, membre de la lògia cassanenca Alerta, en la qual tenia el nom simbòlic d'Augusto i de la qual era orador interí. Una sanefa lila segellava aquesta volta celestial. No tot era aire, perquè hi arrelaven flors grogues i unes branques d'olivera. Més de cent trenta anys després, si s'aixeca el cap i es mira enlaire, el cel bucòlic es manté intacte, com si l'avenir fos blanc i flonjo, amb núvols encotonats; com la vida que li havia d'esperar a la filla d'un prohòm de Cassà. Perquè la història també s'explica a través de les parets. L'habitació és al primer pis de la casa familiar del carrer del Raval número 62, a tocar de l'església de Sant Martí de Cassà. L'estucat, els dibuixos preciosistes al sostre, els motius florals que adornen les parets, recorden als visitants que aquella havia estat una casa de renom, de gent benestant, d'alcaldes, d'industrials, de jutges, de secretaris, dels que tenien minyones que eren com de la família.

>> Vicenta Vidal i Ceferi Pla amb les seves dues filles.

Noies de confiança de nom Lola que guardaven la casa dels amos mentre les botes franquistes espetegaven pels carrers la vila. I el primer pensament que va fer la minyona, esverada per un esdevenidor incert que seria de tot menys de cotó fluix, perquè ja tot està perdut i no cal mostrar les evidències, va ser llençar la fotografia de «l'avi» Macià al pou del jardí de la casa.

La *baba* Vicenta era una persona molt cultivada, però físicament dèbil, recorda la seva neta, Neus Heras, garant d'una memòria familiar que els silencis, com a gairebé totes les cases, tant a les que es conserven les sanefes pintades com a les que només hi ha el rastre del passat en forma de calaixeres corcades, han velat les històries.

A França, a l'exili, del qual va tornar el juliol del 1941, Vicenta Vidal es va haver de posar a treballar, anant a cosir per les cases. La costura, que era un aprenentatge que anava adherit, com els enagos, al cos de la dona, li va servir per guanyar uns calerons; ella que havia nascut en una casa on eren altres les que hi anaven a cosir, en una casa on encara ara es guarden els seus dibuixos (un grumet mariner fet a llapis), els seus records i la seva ànima. En una casa inventariada com a patrimoni arquitectònic on hi ha una habitació peticona, tan bon punt entres, on es respiren les ànimes. És la benvinguda al passat esplendorós de la nissaga, presidida per una escorça de suro sobre la taula de despatx, mentre els seus antics residents miren des de les fotografies en blanc i negre curiosament emmarcades. Hi ha els avis Ceferí i Vicenta; el pare Narcís, «un savi empordanès de Biure», segons el descriu la filla; la mare Francesca, i l'empresari masó Francesc Vidal. També hi ha una petita prestatgeria amb llibres, volums d'antiquari com *La Aurora del Pueblo* de Florencio Luis Parreño, *El roig i el negre* de Stendhal en una de les edicions en català publicades per Proa en la col·lecció «Folio», o *Washington Square* de Henry James. Una petita mostra del que havia de ser una biblioteca envellutada, en una casa on es llegia.

Vicenta Vidal dibuixava i escrivia. A la casa de les ànimes es guarden les llibretes en les quals, quan ja era una *baba* i tot mantenint la lletra cal·ligràfica que embelleix la L amb tirabuixons, defineix el terme *llibertat*: «La llibertat en l'ordre individual és la raó, i en l'ordre social, el bé de tots». El maig del 1935 va signar, amb altres regidors, una carta oposant-se a les noves ordres que no restituïen els ajuntaments escollits després dels Fets d'Octubre del 1934. La Vicenta està en una llista: és l'última de la candidatura de Coali-

Vicenta Vidal és l'exemple del model de dona que va sorgir de l'escola Vilaret de Cassà, que apostava per un projecte educatiu laic, mixt i progressista el 1900

ció Republicana d'Esquerres, proposada pel Centre Unió Republicana, a les eleccions municipals del 1934. La candidatura apareix publicada a la revista *Horitzó*, portaveu de l'Ateneu Cultural, el 13 de gener del 1934. La Coalició va guanyar les eleccions i la Vicenta va ser designada regidora suplent. Poca cosa en sap la neta, la Neus, d'aquest passat polític seu. Només del seu passat de dona de la cultura. Quan va ser elegida regidora, ja era casada amb Ceferí Pla Camps i ja era mare de dues filles. La Pepita va néixer el 1913 i la Francesca, la mare de la Neus, el 1919. Va ser un festeig difícil. Al pare no li agradava que ballessin perquè Ceferí Pla no era del món del suro i el maquí taper tenia tres filles i cap hereu a qui traspassar el negoci. El jutge Ceferí Pla va ser un dels homes que van configurar el paisatge humà, imprescindible, d'un temps de misèria i repressió a Cassà. A casa del jutge, hi va ser benvingut tothom.

Vicenta Vidal és l'exemple del model de dona que va sorgir de la innovadora escola Vilaret de Cassà de la Selva, impulsada per la pedagoga Pilar Vilaret, que apostava per un projecte educatiu laic, mixt i progressista el 1900. En un article a *Horitzó*, el 15 de gener del 1935, recorda a la seva mestra de l'escola Vilaret, Teresa Pijoan Pi (1872-1934), *Doña Teresita*, coincidint amb la seva mort: «Moltes són les qui després d'haver abandonat l'escola continuaven tenint-la per la seva millor confident, puix que dotada de clara intel·ligència i voluntat maternal, sempre trobava una solució o un bon consell per donar».

A la mateixa publicació local cassanenca, l'estiu del 1935, Vicenta Vidal signa un article, datat a Platja d'Aro, titulat «Fantasies i realitats». Cent anys abans, un dia d'estiu a la costa s'assembla molt als actuals, segons el que descriu la Vicenta, amb un brogit del qual s'escapa perquè busca la introspecció davant la tristesa que li provoca el món. La Neus recorda la *baba* com una dona molt empàtica. «Sembla talment que els homes no facin més que cercar la manera d'exterminar-se mútuament», escriu en un article de missatge antibel·licista i reflexiu entorn de l'educació per posar fi a les guerres: «Ens instruïm per creure que així aconseguim ser superiors i som lluny, molt lluny, d'obtenir-ho, mentre no foragitem de dintre nostre l'instint que ens llegaren les passades generacions».

>> Vidal amb el seu marit, Ceferí Pla, de grans.

>> Vicenta Vidal i Ceferí Pla, de joves.

La farmacèutica poc parladora

Teresa Bruguera Sàbat, primera regidora a l'Ajuntament de Roses, va ser nomenada el 18 de setembre del 1928

Text > GEMMA BUSQUETS ROS

Fotos > ARXIU NEUS FALCÓ FERRER

>> Teresa Bruguera Sàbat.

Les sis germanes Bruguera Sàbat —la Joaquina, l'Assumpció, la Teresa, la Carme, la Mercè i la Pilar— eren dones amb empena. Ho havien de ser perquè, si bé tenien les possibilitats per estudiar, perquè eren filles d'una família acomodada, però dones al cap i a la fi, van ser les matriarques pioneres d'una nissaga de metges i farmacèutics. Fer estudis de magisteri com a pas previ a altres estudis superiors era, però, la condició que els va imposar el pare, Martí Bruguera, nascut a Regencós, amb terres a Torrent i amb un càrrec a l'Administració Provincial de Girona. Cinc d'elles, doncs, eren mestres. La Pilar i la Carme van estudiar magisteri abans d'estudiar medicina. La Carme Bruguera es va especialitzar en pediatria a la Facultat de Medicina de Madrid i tenia la consulta al número 21 del carrer del Progrés de Girona. La filla més petita, la Pilar, va estudiar medicina a Barcelona i va ser monja carmelita a Terrassa. «Ha terminado con éxito la carrera de farmacia la señorita doña Teresa Bruguera Sabat, hija de nuestro particular amigo el procurador de los Tribunales don Martín Bruguera»; així recull el *Diari de Girona d'Avisos i Notícies*, en la seva edició del 28 de setembre del 1926, els estudis superiors de la tercera filla, la Teresa Bruguera Sàbat. Abans, però, havia estudiat per ser mestra a la Normal de Girona durant el

curs 1919-1920. A la fotografia de l'orla, la Teresa no somriu. Els seus ulls grans fiten un futur que, a finals dels anys trenta, sembla prometedor per a una jove amb carrera que signa eixamplant les lletres, fent-les llegidores i reblant el nom i els dos cognoms amb el que més que un *esgrigot*, sembla un núvol panxut i bonhomíós, com els que enteranyinen els cels empordanesos i la tramuntana s'emporta d'una revolada. Tampoc somriu a la fotografia del 1959, vestida molt elegant amb pells i guants negres per al casament de la seva filla Neus, que també seguiria la tradició familiar d'estudis superiors i seria farmacèutica.

El 1927, la Teresa Bruguera va obrir la farmàcia a Roses. Eren els anys també del festeig amb en Pere Ferrer, descendent d'indians de Begur. Una relació que, pel que recorda la seva filla Neus, no era ben vista pels pares, el procurador Martí Bruguera i la mare, Teobalda Sàbat. Es van casar el 2 de setembre del 1929 a Barcelona. Al casament només hi va assistir una de les germanes Bruguera Sàbat. El 1931, la Teresa va traslladar la farmàcia al Prat de Llobregat, on el marit, Pere Ferrer, havia entrat a treballar a l'empresa tèxtil La Seda com a comptable. La fàbrica La Seda, constituïda el 1925, es dedicava fonamentalment a fabricar fibres artificials, especialment raíó. La vida familiar transcor-

>> Foto i signatura de l'època estudiantil.

ria entre Barcelona i l'Empordà, ja que estiuiejaven a Llafranc. Van tenir tres fills: en Martí Ferrer Bruguera, destacat metge al Prat, mort el 2004 i que va ser alcalde accidental del Prat del 1977 al 1979, i la Teresa i la Neus, ambdues farmacèutiques i ambdues amb fills farmacèutics.

Ser farmacèutica en una localitat de costa a l'Alt Empordà que els anys vint no arribava als tres mil habitants ja és ser una pionera. Però encara és més remarcable el fet que durant els anys que va regentar la farmàcia a Roses ho va compaginar amb la seva etapa com a regidora a l'Ajuntament. No en va parlar mai, de política, a casa. La seva neta, la també farmacèutica Neus Falcó Ferrer, recorda l'àvia Teresa, que a més era la seva padrina, «poc parladora», però alhora molt inquieta intel·lectualment. La neta, mitjançant els records de la seva mare, manté viva la història d'una dona «seriosa» que va morir un any abans que ella es casés.

«Vaig néixer gairebé en una farmàcia», assenyala la Neus Falcó sobre la tradició familiar, ja que la professió li ve tant de la branca materna com de la paterna, procedent de Gavà. «La farmàcia de l'àvia al Prat tenia l'habitatge a dalt», explica en relació amb l'establiment situat al carrer Major, número 12. L'Assumpció Pla-Giribert també recorda la tieta Teresa Bruguera com a «molt seva» i «seriosa», al mateix temps que sempre disposada a ajudar quan a la família se la necessitava.

Es conserven dates pel que fa al paper de la Teresa Bruguera a l'Ajuntament, segons

Durant els anys que va regentar la farmàcia a Roses ho va compaginar amb la seva etapa com a regidora a l'Ajuntament

>> Teresa Bruguera amb el seu marit, Pere Ferrer.

la informació de l'Arxiu Municipal de Roses. Va intervenir escassament dos anys en la política rosinca, en el quart consistori de la dictadura de Primo de Rivera. En aquest context, la lluita pel sufragi femení feia petites passes

al mateix temps que augmentava l'activisme de les dones per la igualtat de drets. El 8 de març del 1924, l'article 51 del Reial decret de l'estatut municipal va incloure per primera vegada un annex que permetia, en l'àmbit municipal, incloure en el cens dones més grans de

vint-i-tres anys, que no fossin prostitutes i que no canviessin d'estat civil. A l'abril d'aquell any es va permetre que les dones es poguessin presentar a un càrrec. Va ser així que Teresa Bruguera Sabat va exercir com a regidora tercera durant un any: del 18 de setembre del 1927 al 22 de setembre del 1928. Després va passar a ser regidora segona, càrrec que va exercir fins a l'abril del 1929. Posteriorment, va ser suplent en el càrrec de segona tinent d'alcalde durant tres mesos: del 12 d'abril del 1929 al 13 de juliol del 1929. Però va haver de deixar el càrrec perquè quan es va casar, el setembre del 1929, va perdre la condició d'elegible. Un cop casada, va poder continuar sent farmacèutica, però no política.